

Мандич Т. Асоціативний експеримент як метод вивчення концептосфери «спорт» (на матеріалі ЗМІ) / Т.Мандич // Матеріали Всеукраїнської студентської науково-практичної конференція «Пріоритетні напрями філологічних досліджень». – Херсон, 2017. – С. 179-183.

УДК 81'23

Тамара Мандич

Науковий керівник – доцент О.П. Карабута

Херсонський державний університет

**АСОЦІАТИВНИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ ЯК МЕТОД ВИВЧЕННЯ
МЕТАФОРИЧНИХ ВЕРБАЛІЗАТОРІВ КОНЦЕПТОСФЕРИ «СПОРТ»
(на матеріалі телевізійних спортивних трансляцій)**

У статті здійснено спробу експериментального вивчення асоціативного поля слів, що виступають метафоричними вербалізаторами концептосфери «спорт» у спортивному медійному дискурсі. Висвітлено потенціал слів для творення нових значень в умовах реконструкції фрагменту концептуально-мовної картини світу українців.

Ключові слова: асоціативний експеримент, концептосфера «спорт», метафоричні вербалізатори, спортивний дискурс.

Слово як вербалізатор концептів має високий потенціал для творення нових переносних значень, тому вибір потрібного з усієї можливої множини лексико-семантичних варіантів зумовлюється мовленнєвою ситуацією та знаннями мовця. Повторюваність метафоричного значення у спортивних трансляціях є підставою для його кодифікації, хоча це лише один із невизначеної кількості засобів об'єктивації поняття. Водночас коментатор спортивної трансляції, пропонуючи власне бачення вербалізації концепту, не має гарантії того, що глядач так само зіставляє поняття з наведеним словом. Тож правильне розуміння глядачами коментаторської метафори відбувається не лише завдяки асоціативному зв'язку

між концептами, а й доповнюється візуальним образом. Застосування методу асоціативного експерименту пояснюється тим, що вся сукупність асоціацій, наведених респондентами до запропонованих слів-стимулів, сприятиме ґрунтовнішій реконструкції складових концептосфери «спорт», оскільки «у дослідженнях концепту головною і кінцевою метою аналізу є опис цілісної концептуальної структури, тобто виявлення усієї сукупності різного роду знань, які всіляко детермінують об'єкт концептуалізації» [2, с.54].

У стимульному списку наведено лише метафоричні вербалізатори, тобто контекст і відеофрагменти епізодів, що образно пояснюються, не подавались. У такий спосіб можна практично перевірити припущення: чи настільки вільні нові лексико-семантичні варіанти слів-стимулів, що утворилися завдяки вторинній номінації, чи вони не існують поза спортивним контекстом і виникають лише в єдності з візуальним образом.

Із огляду на те, що стимульний список сформовано зі специфічного шару лексики та що досі немає аналогів експериментального вивчення взаємозв'язків метафоричного мовлення тележурналістів і його сприйняття глядачами, проведено пілотний асоціативний експеримент, для якого дібрано 48 метафоричних слів-стимулів та опитано 50 респондентів.

Респондентів поділено на тих, хто орієнтується у спорті, та тих, хто ним не цікавиться. Цей поділ виявився цілком виправданим, оскільки реакції перших були максимально наближеними до значень метафор, зафіксованих у трансляціях, або мали інше тлумачення, що, утім, можна логічно пояснити в тісному зв'язку з поняттєвим апаратом спорту. Асоціації других частіше за все жодним чином не пов'язувалися зі спортом, незважаючи на поставлену перед респондентами умову, а це свідчить про неусвідомлення певною групою осіб усіх образних можливостей слова, їхньої здатності утворювати велику кількість різнотипних значень, адже запропоновані асоціації засвідчили примітивний зв'язок із елементарними поняттями, предметами та явищами, що належать до розряду повсякденного. Цією розбіжністю в асоціаціях підтверджується думка, висловлена В. Ніконовою вслід за О. Кубряковою, що концепти є вродженими та

набутими [1, с.119]. Якщо концепти тематичні та стосуються певної групи людей, то їх розуміння залежить від набутого в цій галузі досвіду. Без фонових знань необізнана у спорті людина не зможе ні вербалізувати концепт, ні сприйняти його, оскільки він відсутній у її свідомості. Наведемо декілька асоціативних полів метафоричних вербалізаторів концептосфери «спорт» згідно з відповідями учасників асоціативного експерименту (збережено авторське написання).

Розповсюджений серед прихильників футболу вислів **«бити по горобцях»** означає пробивати дуже неточно, вище воріт. Майже всі вболівальники подали правильні варіанти, найчастішими з яких були: *вище воріт (4); мазати, бити в «молоко» (2); бити мимо (2); стріляти мимо (2); не влучити в ціль (2); м'яч не влучає у ворота, летить високо над воротами; мазала, приціл збитий*. Із-поміж нейтральних глядачів такою точністю визначилися лише кілька учасників: *промазувати; промахуватись; невлучно кидати, метати, стріляти тощо*. Проте фіксуємо велику кількість не пов'язаних зі спортом асоціацій: *нічого не робити (2); убивство; стрільба; затрачати велике зусилля в роботі; з рогатки тощо*.

Оказіональну метафору **«висмикувати бур'ян»** ужито у футбольних коментарях у зв'язку з наявністю трав'яного покриття ігрового майданчика. Коментатор має на увазі налагодження якості гри, ліквідацію помилок чи розв'язання ігрових проблем. Асоціації вболівальників достатньо влучні: *позбавлятися поганих гравців або елементів гри; виправляти помилки (2); чистити склад команди; вдосконалювати вміння*. Чимало асоціацій не тотожні коментаторському значенню, але демонструють потенціал для об'єктивації інших спортивних понять: *вириватися вперед; вилучати поганих гравців (2); звільнити невдачу з команди*. Необізнані у спорті глядачі у більшості випадків були близькими до узагальнених асоціацій, що можуть реалізовуватись не лише у спортивному дискурсі, хоча, безперечно, у наведених варіантах змістовий компонент має спільне зі змаганнями: *висмикувати м'яч ногами у суперника; делать что-то не принося результаты; долати якусь перешкоду; прибрати зайвих*. Мали місце і перетини з повсякденням: *город (2); упасть, дотронуться*

до землі; чистота; зарядка.

Говорючи «**вмикати косу**», коментатор має на увазі підкат, зроблений із метою відібрати м'яч у суперника. Не всі учасники експерименту зуміли знайти аналогію у площині спорту, тож в асоціативному полі цього стимульного словосполучення, як майже в кожному асоціативному полі, наявні пропуски, але в достатньо великій кількості. Уболівальники розпізнали поняття, закодоване таким вербалізатором: *систематично порушувати правила (бити по ногах); бити по ногах; лупити по ногах; починати грубо грати і «косити» суперника по ногах; підкат*. Менш точними виявилися варіанти, що давали якісну характеристику діям спортсменів: *швидко пересуватися; прискорюватись; швидко виконувати якісь вправи; прийшов час діяти; грати без стопу; напролом*. Решта опитаних продемонструвала слабші асоціативні зв'язки між господарською дією та ігровим прийомом. До тих, що відповідають зафіксованому значенню, зараховуємо лише один варіант – *в американському футболі нападники розштовхують суперників*. Домінантними виявилися змістові паралелі, проведені з інтенсивністю та спрямованістю руху: *швидко бігти; бігти навскіс; жорсткий рух, вперед, без розбору; бути швидким і точним; діагональне режущее движение; сносить всё на своём пути*. Учасники цієї категорії також навели різнотипні, недоречні для спортивного дискурсу варіанти, як *для косіння; косить; під час тренування вмикається світло; кричать; вести себе як дівчинка (2)*. У двох останніх випадках фіксуємо активізацію звукового образу та сплутування омонімів.

Оказіональне метафоричне словосполучення «**еритроцит у тромбі**» позначає спортсмена, дії якого набувають властивостей, притаманних складнику кровоносної системи: еритроцит приносить пожвавлення. Нашаровуючи цю ознаку на командні ігри, коментатор описав вдалу заміну гравця, який своєю появою активізує роботу всього колективу та сприяє покращенню результату. Те, що ця метафора ексклюзивна в мовотворчості конкретного журналіста, є причиною ускладненого розуміння її глядачами. Констатуємо, що потрактування цього стимульного словосполучення не мало жодного правильного варіанту. Найбільш прийнятними вважаємо такі відповіді вболівальників, як *нападаючий у*

штрафному майданчику суперника; центр чогось; свіжее веяние; яскрава пляма в команді. Незнання анатомічних понять призвело до хибного зіставлення цього поняття зі спортом: блокування гри; гравець, який завжди не на своєму місці. Недоречними вважаємо низку термінологічних та образних асоціацій на зразок: будова крові; тромбоцит; загущення крові; не в своїй тарелке; надіятись на краще; ні богу свічка, ні чорту кочерга; зайвий, пилука в оці. Серед відповідей учасників другої групи є значення, майже тотожне коментаторському – центральний гравець або член команди, який дуже важливий. Зіставлення еритроцита з певною складовою призвело до формування низки асоціацій: затора в грі; суддя; частина команди. Значення, що не стосуються спорту, максимально пов'язані з людським організмом: згусток; заноза в душі; кров'яне тільце; болезнь; составляющая; медики.

Отже, асоціативний експеримент засвідчив, що для повноцінного розуміння метафори треба враховувати контекст і візуальний образ ситуації, що описується. Зафіксовані значення є повторюваними в низці трансляцій або чітко усвідомленими з урахуванням перерахованих факторів, якщо мова йде про оказіональні образні висловлювання. На наше переконання, постійна відтворюваність метафоричних значень та проблематичність їхньої інтерпретації певним колом глядачів, які мають обмежені знання в галузі спорту й мінімальну практику перегляду спортивних трансляцій, є суттєвою підставою для кодифікації метафоричних значень вербалізаторів концептосфери «спорт» у лексикографічних джерелах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ніконова В. Г. Концепт – концептуальний простір – картина світу: досвід поетико-когнітивного аналізу художнього тексту / В.Г.Ніконова // Вісник КНЛУ. Серія Філологія. – Том 15. – № 2. – 2012. – С.117-123.
2. Нузбан О.В. Актуалізація концептів HARD / SOFT у сучасному англomовному дискурсі: дис. на здобуття наук. ст. к.ф.н.: 10.02.04 / О. В. Нузбан. – Чернівці, 2015. – 254 с.